

Kristīne MATISA, tālr. 7886836

Toreiz tā bija liela drosme – atmoda vēl tikai sākās, bet kinorežisors Ansis Epners brauca pasaulē, lai vismaz filmā satiktos Latvijas un trimdas latvieši, visi kopā apliecinot: «Es esmu latvietis!» Pēc divu gadu darba visos kontinentos, kur vien pasaulē latvieši izklīduši, **1990. gadā bija gatava filma – atmodas izjūtu, brīvības alku un latviskuma esence. 11. janvārī, ievadot barikāžu laiku, dokumentālo filmu *Es esmu latvietis* varēs noskatīties kinoteātra Rīga latviešu filmu vakarā.**

Filmas operators ir Kalvis Zalčmanis, un viņš pirms gada izvēlējās ar šo filmu nosvinēt savu 65. jubileju. Toreiz Kalvis teica – filma *Es esmu latvietis* ir jārāda pēc iespējas bieži, lai celtu un uzturētu latviešu pašlepnumu, lai atkal un atkal pierādītu, cik stipri mēs esam un cik daudz varam. Īpaši jau šajos laikos, kad atkal tik daudzi latvieši pamet savu dzimto zemi un dodas pasaulē. Vai viņi spēs savu latviskumu tāpat nosargāt, kā to prata toreizējie trimdinieki?

Par Maskavas audu pasaulē

Amizants ir fakts, ka šī tik latviskā filma vēl uzņemta par Maskavas naudu, jo 1988. gadā, kad sākās darbs, vēl pilnā sparā eksistēja Latvijas PSR filmu ražošana, kas tika finansēta centralizēti – no visas PSRS katla. Enerģiskais Ansis Epners, kas jau pats bija daudz braukājis pa pasauli un satīcis savus tautasbrāļus, jau ilgi prātoja par filmu, kurā varētu sapulcināt visus pasaulē izkaisītos latviešus. Liela latvisku kontaktu pieredze bija arī dzejniekam Imanātam Ziedonim, un viņi abi kļuva par topošās filmas scenārija autoriem, lai gan Ziedonis filmēšanā līdzī nebraukāja, viņš vēlāk sacerēja un pats arī ierunāja filmas tekstu.

Pieteikumu autori prata sacerēt tik smalki, ka Maskavas priekšnieki pat neaizdomājās, uz ko *parakstās* – pirmkārt, ļoti nacionālu, bet otrkārt – ļoti dārgu filmu, jo plāns paredzēja apceļot vietas, kur dzīvoja latvieši, ne vien Eiropā, bet arī Austrālijā un abās Amerikās. Tiesa, tāpēc jau filmas budžets netika palielināts, filmēšanas grupa saņēma standarta pilnmetrāžas filmas naudu un tālāk paši lāpījās, kā varēdami. Daļu finansējuma sedza Latviešu Nacionālais fonds (ASV), daudz palīdzēja arī Pasaulē Brīvo latviešu apvienība, un, protams, vislielāko pretimnākšanu izrādīja latvieši visās apbraukātajās valstīs – Amerikā, Kanādā, Anglijā, Francijā, Vācijā, Zviedrijā, Austrālijā un pat Venecuēlā. Jāpiebilst, ka daudzās šajās zemēs Epnera filmēšanas grupa bija pirmie dzimtenes pārstāvji pēc ilgiem ga-

diem un tika ļoti silti uzņemti, izmītināti, vadāti un cienāti, visur ar asarām acīs sagaidīja no dzimtenes vesto maizi, sarkanbaltsarkanos karodziņus un auseklīšus – tolaik trimdiniekus vēl nebija sākuši apciemot regulārie un reizēm diezgan savtīgie *reisotāji* no Latvijas. Tiesa, daži trimdas pārstāvji gan uz filmēšanas grupu skatījās ar lielām aizdomām – vai tik nebūs komunistu aģenti?

Banānu kultūršoks

Filmēšana sākās 1988. gada rudenī ar ekspedīciju uz Austrāliju, ceļā devās režisors Ansis Epners, operators Kalvis Zalčmanis un skaņu režisors Aivars Riekstiņš. Filmētāji apciemoja gleznotāju Reini Zusteru, maizes ceptuvi *Rīga*; Austrālijā Ansis Epners iepazinās ar aktieri Ivaru Kantu, kuru vēlāk aicināja savas vienīgās spēlfilmas *Būris* (1993) galvenajā lomā.

Decembra beigās grupai pievienojās filmas direktore Baiba Urbāne un asistents Ilgvars Silmalis, un visi kopā devās apceļot Eiropu. Vācijā filmētāji ieradās 22. decembrī un vispirms gluži vai apjuka no neredzēti vērienīgās Ziemassvētku svinēšanas – Latvijā vēl pat gadu agrāk šie svētki nebija oficiāli atļauti. Direktore Baibas dienasgrāmatā iemūžināts pat tīri cilvēciskais *kultūršoks* par dažādiem kapitalisma labumiem, kādi Rīgā nebija ne redzēti, ne iedomājami. Baiba gan ārzemes bija iepazinusi jau 1987. gadā, ar Andri Slapiņu izbraukājot visu Lielbritāniju un uzņemot filmu *Cerību lauki*, tomēr ilgie padomju valstī nodzīvotie gadi joprojām svešās zemēs sagādāja pārsteigumus uz katru soļu – vienalga, datoru neticamo iespēju vai banānu pārpilnības veidā. Gadījās arī pārpratumi, teiksim, Ministeres latviešu skolas busiņā, braucot kopā ar vēlāko Latvijas vēstnieku Francijā Rolandu Lappuķi, tika ielieta nepareiza degviela, kuras dēļ nācās tērēt milzu summas mašīnas evakuēšanai un remontam.

Septiņpadsmit čmodānu

Vācijas Ziemassvētkus filmētāji iemūžināja ar mācītājas Vairas Bitēnas vadītu dievkalpojumu, bet jau no gadu mūsējie sagaidīja Francijas latviešu sapņu pilī Abrenē un šīs toreiz plaukstošās latviešu tautas augstskolas entuziastu Austri Grasi

apciemoja arī viņa mājvietā Bonnā. Baibas Urbānes arhīvā joprojām glabājas katras apciemotās valsts karte ar sazīmētiem filmēšanas maršrutiem, un Vācijai tā ir īpaši raiba – Berlīne, Minstere, Ņelne, Hamburga, Minhene, Jāņa Jaunsudrabiņa muzejs pie Mēnes ezera un citas ar latviešiem saistītas vietas. Tolaik Berlīnes mūris vēl nebija nojaukts, bet latviešu filmētāji ar savām divainajām zilajām komandējuma pasēm braukāja turpu šurpu – no toreizējās VDR uz VFR, intervējot arī Ēriku Veinbergu, kas tolaik pāri mūrim vadāja nelegālos bēgļus un teica: «Šeit nespēlē lomu, vai tie ir latvieši, kam es palīdzu, šeit ir runa par Brīvību.»

Ansis Epners meklēja ne tikai dzīvus latviešus, bet arī jebkādas liecības par latviešu klātbūtni – piemēram, Rīgas ielu Oldenburgā, latviešu baznīcas vai visu valstu kapos pieminekļus ar latviskiem uzvārdiem.

Varētu spriest, ka filmēšanas grupa bijusi diezgan izšķērdīga, jo pa visu pasauli braukāja piecatā, tomēr šim faktam ir daudz nozīmīgāks iemesls – bagāža, vidēji apmēram 17 vienības 400 kg kopsvarā. Tolaik videoēra vismaz Rīgas kinostudijā vēl nebija sākusies, filmēšanas tehnika bija ļoti apjomīga un smaga, un pedantiskais Kalvis Zalčmanis bija pieradis nodrošināties ar visu, ko vien varēja ievajadzēties mēnesi ilgā darba periodā, turklāt krāsainās filmas jutīgums nebija pietiekams, lai interjeros filmētu bez piegaismošanas, tāpēc bagāžā ietilpa arī prožektorī. Tā nu, piemēram, Hamburgā nācās pat aizturēt vilcienu, kamēr visu latviešu bagāžu izkrauj uz perona, bet sagaidītāji nobijās, ka busiņā tas viss nemaz nebūs salādējams.

Venecuēlas Laime

1989. gada 24. janvārī filmēšanas grupa atgriezās no Francijas un Vācijas, bet 21. aprīlī devās uz Angliju. Uz turieni taupības nolūkos līdzī nebrauca Kalvis Zalčmanis, jo tajā laikā Juris Podnieks jau bija sācis sadarbību ar britu partneriem un kopā ar Antru Cilinsku Birmingemā montēja topošo lielformāta darbu *Mēs*, tāpēc varēja pievienoties Epnera grupai un safilmēt visus Anglijā vajadzīgos objektus.

Anglijas brauciens beidzās 2. maijā, un jau 10. jūnijā sākās milzu ekspedīcija uz abiem Amerikas kon-

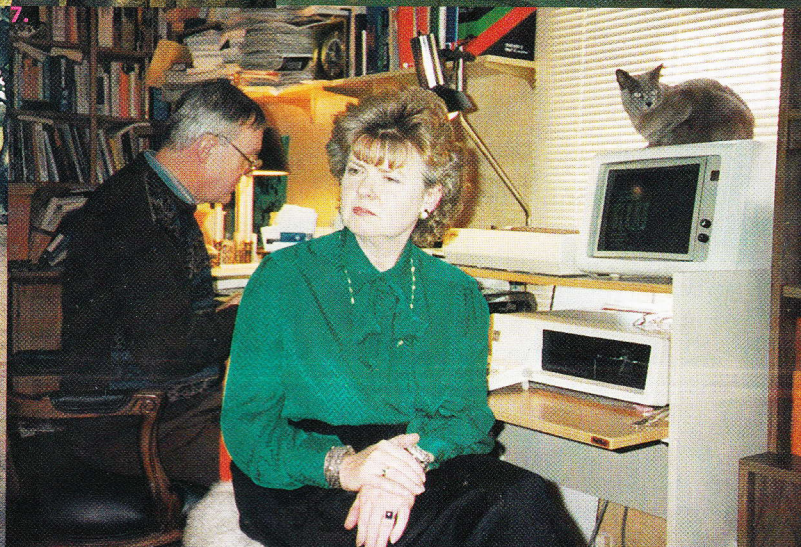
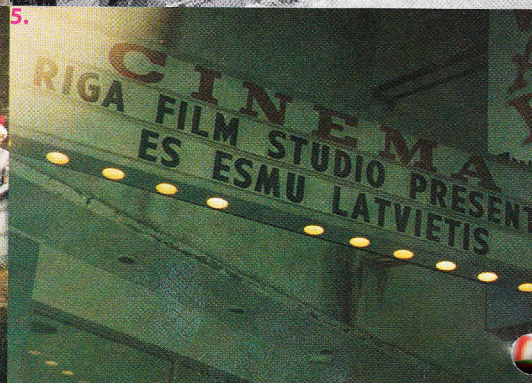
tinentiem. Filmēšanas grupa ieradās Ņujorkā, un Baiba Urbāne smeļ, kvismaz pēc viņu pieredzes aviokompānija *PanAmerican* nav bijusi nekā daudz labāka par toreizējā *Aeroflot* bardaku – Ņujorkā filmēšanas grupa no savām 17 bagāžas vienībām saņēma tikai septiņas, bet atpakaļceļpusē tehnikas tika sadauzīta...

Amerikā filmētāji sāka intensīvi izmantot aviokompānijas *Delta* piedāvāto iespēju lidot krustām šķēršām pa visiem Amerikas štatiem – filmēšanas grupa pusotra mēneša laikā ar lidmašīnām pārvietojās gan drīz divdesmit reizi. Maršruts tāpat bija diezgan sarežģīts – grupa pabija Minesotā, Čikāgā, Longailendā pie Valda Kupra, Detroitā pie Gunāra Birkerta, Losandželosā latviešu dziesmu svētkos, Garezera nometnē un daudzviet citur ASV, arī Venecuēlā pie slavenā latviešu izcelsmes dēkaiņa Aleksandra Laimes – uz viņa paša izdotās Venecuēlas nacionālā parka *Canaima* kartes, kur izziņētas arī *Rio Gauya* un *Rio Ogre*, atstāts autogrāfs liecina, ka pie Aleksandra latvieši ciemojušies 1989. gada 3. augustā.

Venecuēlas džungļos, kur ceļā pie Aleksandra Laimes nācās nācās šņot upes krasta būdā kopā ar čūsķām un zirnekļiem, filmēšanas grupa satika arī latviešu izcelsmes gaišreģā Anitu Kolu, un Kalvis Zalčmanis lūdz viņu ieskatīties Latvijas nākotnē Atcerēsimies – tas bija 1989. gads, un Anita teica: «Latviešu nākotne ir gaiša un smuka – Brīvība, tas, ko mēs vienmēr esam gaidījuši. Nē, nav daudz jāgaida, drīz būs!»

Tobāgo saule, Zviedrijas sniegs

Venecuēlas galvaspilsētā Karakasā Ansis Epners ar kolēģiem apskatīja arī arhitekta Anša Vitola celstās mājas ar latviskiem nosaukumiem, bet pēc tam devās uz kādreizējo Latvijas koloniju Tobāgo, un sarežģītais šīs valsts vīzu saņemšanas process bija viena no spilgtākajām epizodēm jau tā ne pārāk vieglajā dažādo vīzu kārtošanas seriālā, kuru izdaiļoja arī *bojevika* stilā ieturētās daudzkārtējās ciņas Maskavā. Lai iekļūtu Gambijā, katram latvietim bija jānofotografējas gan pretskatā, gan no abiem profiliem, toties visi dabūja izbaudīt īpašu atieksmi, jo tobrīd bija gandrīz vienīgie gribētāji apciemot šo valstiņu

1. Amerikas Brīvības statujas pakājē strādā (no kreisās) mākslinieks Valdis Kupris, operators Kalvis Zalčmanis, asistents Jānis Egle. 2. Kanādas kalnos filmētāji atrada tikai puspabeigtu ģitārista Andra Kārklīņa māju, pašu Andri vēlāk satika Minhenē. 3. Aviācijas pasaulē slavens latvietis – konstruktors Kārlis Irbīte. 4. Anglijā grupai pievienojās Juris Podnieks (no labās) un Antra Cilinska, kopā ar direktori Baibu Urbāni viņi filmēja arī kāzas. 5. Kanādas latvietis Jānis Zemītis uz sava kinoteātra fasādes ciemiņiem par prieku izveidoja topošās filmas reklāmu. 6. Venecuēlas džungļos Ansis Epnars (no kreisās) satika gaišreģi Anitu Kolu, kura tur rūpējas par vietējiem iedzīvotājiem. 7. Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs Kanādā iepazīstināja filmēšanas grupu ar savu kaķi un latviski runājošu datoru. 8. Ikdieniškas rūpes, kādas filmas autori piedzīvoja it visur pasaulē – kā sakraut busiņā visas septiņpadsmit *bagāžas vienības*. 9. Mirkļis pirms starta – tūlīt pirmie skatītāji Rīgas Kīno namā ieraudzīs filmu *Es esmu latvietis*. Pirmizrādei gatavojas montāžas režisore Renāte Cāne (no kreisās), režisors Ansis Epnars, skaņu režisors Aivars Riekstiņš, direktore Baiba Urbāne un operators Kalvis Zalčmanis.

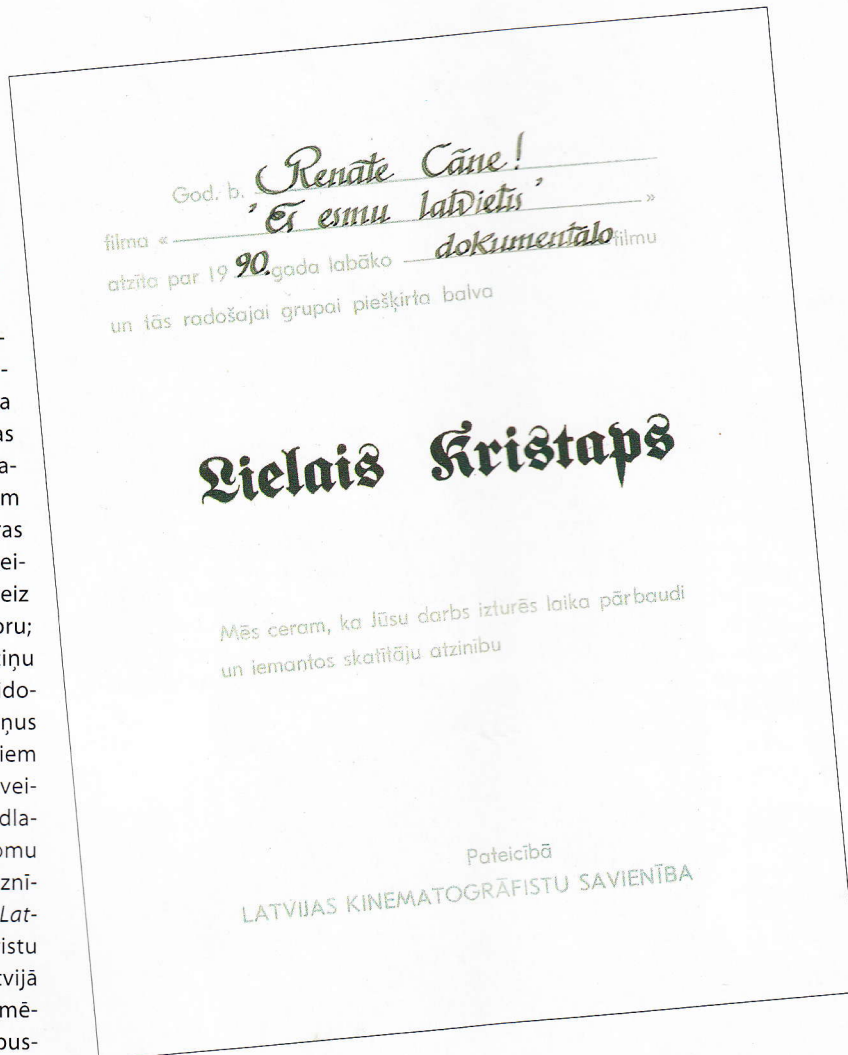
Varbūt visemocionālākais brīdis visā garajā filmas uzņemšanas laikā bija 1990. gada vasara, kad Rīgā notika XX Vispārējie latviešu dziesmu svētki un pirmoreiz pēc ilgiem laikiem Latvijā pulcējās trimdas tautieši. Starp viņiem bija arī ļoti daudz topošās filmas varoņu, kas pirmoreiz savstarpēji satikās dzimtenē, un visi ar lielo kinostudijas autobusu brauca uz Kalvja Zalcaņa lauku mājām pie Amatas.

un galu galā izrādījās arī pirmie latvieši, kas tur pēc ilgiem gadiem atkal ieradusies.

Pavisam citu klimatu filmētāji piedzīvoja Zviedrijas ceļojumā, kur reizēm filmējot nācās Konvas kameru ietīt vatētajā segā un vēl ar lietussargu sargāt no slapjā sniega.

Uz Ameriku filmēšanas grupa devās vēl otrreiz – 1990. gada februārī – un tad izbraukāja latviešu blīvi apdzīvotās Kanādas pilsētas, izbaudot gaisa temperatūras starpību no –25 grādiem Monreālā līdz +18 pie Niagaras ūdenskrituma. Vairas Viķes-Freibergas mājās mūsējie pirmoreiz ieraudzīja latviski runājošu datoru; šobrīd Rīgā pazīstamā krodziņu īpašnieka Elmāra Taņņa tēvs lido tājs Guntis izklāstīja savus sapņus par Utopijas pilsētu un mūsējiem par lielu pārsteigumu datorā izveidoja filmas *Es esmu latvietis* veidlapu; atturīgo dzejnieci Veltu Tomu filmēja gan viņas mājās, gan baznīcā, kur ērģelēs skan *Dievs, svētī Latviju!*; bet, meklējot slaveno ģitāristu Andrē el Leton, kas tagad Latvijā pazīstams kā Andris Kārklīšs, filmēšanas grupa atrada tikai viņa pus-pabeigto māju Kanādas kalnos – pašu Andri vēlāk satika un intervēja Vācijā, pie mazas baznīciņas Minhenē. Savukārt Hamiltonas kinoteātra īpašnieks Jānis Zemītis par godu Latvijas ciemiņiem uz sava kinoteātra fasādes izveidoja reklāmu «*Riga Film Studio Presents – Es esmu latvietis*».

Varbūt visemocionālākais brīdis visā garajā filmas uzņemšanas laikā bija 1990. gada vasara, kad Rīgā notika XX Vispārējie latviešu dziesmu svētki un pirmoreiz pēc ilgiem laikiem Latvijā pulcējās trimdas tautie-

Filma *Es esmu latvietis* tika atzīta par togad labāko, un katrs filmēšanas grupas dalībnieks saņēma goda diplomu, arī montāžas režisore Renāte Čāne

ši. Starp viņiem bija arī ļoti daudz topošās filmas varoņu, kas varbūt pirmoreiz savstarpēji satikās dzimtenē, un visi ar lielo kinostudijas autobusu brauca uz Kalvja Zalcaņa lauku mājām pie Amatas. Starp citu, filmēšanas ceļojumos dedzīgais tautfrontietis Kalvis visur atradis novadniekus, saukdams: «Tu esi no Mazsalacas!», pat ja sarunas biedrs dzimis un dzīvojis kaut vai tikai attālā Vidzemes nostūrī.

Vertikāle nemainās

Lai gan filmas programiņā tika citēta Čikāgas pieciņu dziesma: «Cik žēl, ka mēs esam tik maz, cik mēs esam...», tomēr garajos ceļojumos sakrājās milzīgs sastapto un intervēto tautiešu pulks. Safilmētā materiāla bija tik daudz, ka iznāca 140 minūtes gara filma un vēl kinožurnāla *Latvijas hronika* 1990. gada 34. laidniens, kas tika izveidots no filmā neiekļuvušiem sižetiem un intervijām.

Safilmmēto bagātību – dzīvo vēsturi! – Baiba Urbāne sargāja cauri visiem juku laikiem un kinostudijas sabrukšanai, kamēr beidzot atradās nauda, lai materiālus sakārtotu, aprakstītu un nodotu Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā.

Maskavas priekšnieki filmu (ar nosaukuma krievu versiju *Nameja gredzens*) pieņēma bez īpašām emocijām – varbūt nemaz nesaprata, ko tāda filma nozīmē latviešiem. Toties tepat Latvijā pavisam drīz notika nacionālais filmu festivāls *Lielais Kristaps*, un Anša Epnara darbs *Es esmu latvietis* tika atzīts par labāko dokumentālo filmu, atnesot Ansim jau otro *Kristapu* (pēc Četri meklē miljonu (1979)).

Jau drīz Ansis ar savu filmu braukāja pa pasauli, rīkodams pirmizrādes daudzās filmēšanas vietās, bet viņa draudzība ar filmas varoņiem turpinājās, reizēm pārtopot pat jaunā filmā, piemēram, *Mexico kopā ar Andres el Letton* (1999). Savukārt daudzi no filmas varoņiem drīz vien atgriezās dzimtenē – Brunis Rubess ar meitām Baibu un Baņutu, Streipu ģimene, Paulis Kļaviņš, Gunārs Meierovics, Māris Ķirsons un citi. Vēl daļa filmēto tautiešu nu jau mīt aizsaulē – dzejniece Velta Toma, gleznotāji Valdis Kupris un Jānis Kalmīte, dēkainis Aleksandrs Laime... Bet filma *Es esmu latvietis* joprojām glabā viņu ilgas un sapni par Latviju – Krustu un Vertikāli, sekojot Anša Epnara metaforai. Tāpēc Imants Ziedonis filmas programiņā raksta: «Jūs tikai nenobaidāties: mēs tik tiešām dzīvojam Krustā! Un tā ir visparastākā dzīves shēma. Vertikāle mūžam nemainās, tikai augstāk ceļas šķērslīnija, un es vairāk nejūtu nemaz, cik man smagi, cik man grūti bija.»